

ARGEJÓ ÉVA

Az 1956-os forradalom és megtorlás az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán

Elszürkült fotón kamaszfiút átölelő férfi néz ránk komoly tekintettel. Az amatorkép Svájcban készült 1959-ben, s elkobzott családi levelekkel összefűzve, ma egy állambiztonsági dosszié mélyén lapul. A képen Révész László,¹ az ELTE Állam és Jogtudományi Karának ígéretes docense, a kar Forradalmi Bizottságának elnöke látható, aki 1957 januárjában a forradalomban játszott szerepe miatt Jugoszlávián át kénytelen volt elhagyni az országot, s magával vitte nagyobbik fiát, az akkor kilenc éves Lászlót. Feleségének hazairt leveleiből eleinte bizakodás áradt, két egyetemet is felkínáltak neki: mehetne Tokióba vagy Delhibe tanítani. „Ez utóbbi jobban tetszene – olvashatjuk a levélben –, mert Nehru unokaöccsének magyar felesége révén talán felvehetné a kapcsolatot Nehruval, akitől nemzetközi segítséget kérne Magyarország számára.” Később írt levelei már borúsak. Svájcban rekedt, ott rendezte be az életét a fiával. A berni Kelet-Európa Intézet munkatársaként eleinte szűkösen élt fordításokból, és pénzküldeményekkel támogatta nehéz körülmények között élő feleségét és kisebbik fiát, akiktől a magyar hatóságok többszöri kérésük

¹ Révész László (Kecskemét, 1916. – Bern, 1999.) történész, jogász. Főiskolai tanulmányait a kecskeméti Jogakadémián kezdte és 1938-ban a szegedi Tudományegyetemen jogi doktorátussal fejezte be. Mint katonája 1944-ben szovjet hadifogságba esett. Szabadulását követően, 1947-ben a kecskeméti Jogakadémián a jogtörténet tanára lett, innen került 1949-ben a budapesti Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszékére. 1956 október végén az egyetem forradalmi bizottságának elnöke lett. Miután elmenekült, Bernben telepedett le, ahol hamarosan a Kelet-Európa Intézet tudományos főmunkatársává lépett elő, egyben elismert egyetemi oktatóvá vált. 1962-től a fribourgi, 1963-tól a berni és zürichi egyetemen kelet-európai ismereteket és jogi tantárgyakat adott elő. Kutatói és írói munkájában Magyarország, valamint Közép- és Kelet-Európa háború utáni történelmével és társadalmi problémáival foglalkozott. Németül és magyarul írt. Az *Ungarn-Jahrbuch* társszerkesztője volt. Tanulmányai és cikkei magyarul többek között az *Új Látóhatárban*, a *Bécsi Naplóban*, a *Nemzetőrnben* jelentek meg.

ellenére is megtagadták az útlevelet. Felesége kétségbeesett, hazahívó leveleit rendre elutasította: „az itteni élet nyomorult vegetálás – írta az asszonynak –, de semmiféle amnesztiát nem fogadhat el, mert arra csak bűnös embernek van szüksége, ő pedig semmiféle bűnt nem követett el. Ez olyan beismerés lenne, amelyre senki rá nem tudná venni, de amint megbélyegzés nélkül hazatérhet, kis Lacival ő lesz az első.”² Révész László soha nem tért vissza Magyarországra.

De milyen út is vezetett ehhez a keservesen vállalt, önkéntes száműzéshez? Erre kerestem választ az ELTE Jogi Karának 1956-os forradalmi eseményeit és az azt követő megtorlást nyomunkövetve. A korabeli történések rekonstruálásához az Egyetemi Levéltár hiányosan fennmaradt dokumentumait, állambiztonsági iratanyagot, emigrációban született visszaemlékezéseket és *oral history*k személyes narratíváit használtam fel.

Élet a forradalom előtti jogi karon

1950-ben a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem nevét Eötvös Loránd Tudományegyetemre változtatták. A marxizmus–leninizmus ideológiáját olyan erővel igyekeztek uralkodóvá tenni, hogy az már a szakmai és tudományos élet háttérbe szorulását jelentette. Az 1952-ben létrehozott Tudományos Tanács ezt az eltolódást volt hivatott kompenzálni, ám hamarosan ennek a működése is formálissá vált. Még az ELTE lapja is azt tekintette a tanári pártalapszerv legfontosabb feladatának, hogy „a fő figyelmet a párttagok és tagjelöltek harcos szellemű nevelésére, aktivizálásra, és a pártmunkába való fokozottabb bevonására fordítsa”.³ Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után azonban változott a helyzet a Szovjetunió Kommunista Pártjában és a testvérpártokban is. A Magyar Dolgozók Pártjának júniusi párthatározatai nyomán, Nagy Imre kormányának megalakulása után az egyetemi irányítás addig egységesnek tűnő rendszere is töredezni kezdett, és jól kitapintható frontvonalak bontakoztak ki az oktatói karon belül és a hallgatók körében egyaránt.⁴ A Jogi Karon nagyban előmozdította ezt a folyamatot az éppen esedékes rektorváltás, és az 1953-tól felvett joghallgatók összetételének változása is: a paraszt- és munkásgyerekek mellé újra felvehettek értelmiségi származásúakat, zömmel a hagyományosan zárt értelmiségi

² ÁBTL 3.1.9. V-142893. 380.

³ *Tudományegyetem* (Eötvös Loránd Tudományegyetem Lapja), 1953. március 31. 2.

⁴ Beck Tibor–GERMUSKA Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. 1956-os Intézet, Budapest, 1997. 17.

pályán mozgó jogászdinasztiák gyerekeit. Forintos György akkori joghallgató visszaemlékezése szerint: „Két olyan évfolyam jött be 1953–54-ben, ami úgy kitűnt az előtte és utána indulókból, hogy az valami hihetetlen.”⁵ Ebből a két évfolyamból kerültek ki azok a III. és IV. éves joghallgatók, akik ellen 1957-ben a forradalmi eseményekben vállalt szerepükért pert indítottak.

Az 1955 márciusában bekövetkezett váltás, amelynek során Rákosi háttérbe szorította Nagy Imrét, a felsőoktatási intézményekben fegyelmi egész sorát indította be. Az Egyetemi Levéltár hiányosan fennmaradt fegyelmi határozatainak tanúsága szerint a Jogi Karon már 1955 áprilisában négy olyan „jobboldali nézeteket” hangoztató IV. éves joghallgató ellen kezdeményeztek vizsgálatot, akik szemináriumokon provokatív kérdéseikkel akadályozták a tanári munkát. A párt ifjúsági szervezete, a Demokratikus Ifjúsági Szövetség is kizárt néhány hallgatót a soraiból; Suvada Árpád és Szabó Tibor II. éves joghallgatókat pedig, akik párt-diktatúráról beszéltek és „Sztálin elvtársat csak postarablóként, Malenkov elvtársat pedig grúz kecskepásztorként emlegetik”, az ország összes egyeteméről és főiskolájáról kitiltották.⁶ Kizárásuk hírére a többiek meghátráltak. Az SZKP XX. kongresszusa, majd annak kapcsán az MDP 1956. március 12-i határozata azonban elindította az igazi változásokat. Az oktatók és a hallgatók között viták sora bontakozott ki. A változásokról szólt az egyetem új rektorának, Világhy Miklósnak szeptember 8-án elhangzott székfoglaló beszéde is.⁷ A jogászprofesszor a történeti változásokat elemző nagy ívű előadásában arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy az államhatalom egyetlen humánus formája a szocialista demokrácia lehet, következésképpen határozottan szembefordult a sztálinizmussal. Az *Egyetemi Ifjúság* nevű lap év eleji köszöntőjében pedig az új rektor ekképpen bátorította a hallgatókat: „Feladatunk, hogy teret nyissunk az alkotó vitáknak, az eltérő vélemények bátor csatájának. Oktatóinkat, hallgatóinkat egyaránt arra kell biztatnunk, fejtsék ki bátran becsületos meggyőződésüket, mert csak szabad harcban győzhet az igazság.”⁸ Tavasszal a diákok körében már nyílt vita folyt a szabadság hiányáról, az ideológiai kötöttségről és a DISZ szerepéről. A Révész László

⁵ *Megpróbáltam talpraállni.* FORINTOS György-interjú. 1956-os Intézet OH (Az interjút készítette: ROMVÁRI Zsuzsa) 110.

⁶ ELTE Egyetemi Levéltár 7/1 (Állam-és Jogtudományi Kar) Fegyelmi ügyek 1955

⁷ Beck Tibor–Germuska Pál: i. m. 23. Világhy Miklós (1916–1980) bíró, később az Iparügyi Minisztérium, majd a Népgazdasági Tanács főosztályvezetője. 1953-tól egyetemi tanár az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. 1953–1956 között dékán, 1956–1957-ben az ELTE rektora.

⁸ *Egyetemi Ifjúság*, 1956. szeptember 12. 1.

körül csoportosult joghallgatók, akik 1956 nyarán már egy eszmeileg-barátságilag összehozónáló, jó hangulatú csehszlovákiai tanulmányi kiránduláson is részt vettek tanárunkkal, 1956 október 17-én a Petőfi Kör minitájára életre hívták a jogászhallgatókat tömörítő Hajnóczy Kört. A kör többek között március 15-e nemzeti ünneppé nyilvánítását, az orosz nyelv és a szovjet jogi oktatás fakultatívává tételét, valamint a honvédelmi oktatás megszüntetését követelte.⁹

Révész Lászlót az egyetemen udvarias, csendes szavú, kiváló szakmai kvalitásokkal megáldott, lelkiismeretes tanárként ismerték, aki az általa vezetett diákkörben külön is foglalkozott tehetséges tanítványaiával.¹⁰ Révészt kollégái az Eckhart Ferenc¹¹ által vezetett Magyar Jogtörténeti Tanszék méltó várományosaként tartották számon. Ellenségei és riválisai azt vetették a szemére, hogy nem rokonszenvezik a marxizmus-leninizmus eszméivel, olyannyira nem, hogy kandidatúrája megszerzéséhez csak nagy nehézségek árán tudta letenni a filozófia vizsgát. Ez a tény a „CSENDES” fedőnevű ügynök egy későbbi jelentéséből nyeri el igazi értelmét: „A diákkör eleinte igen szépen dolgozott. Elég jó kollektíva alakult ki, csak – mint később világosan kiderült – az volt a baj, hogy túlnyomóan értelmiségi gyerekeket fogtak össze, s így a kollektíva szinte észrevétlenül, de végeredményben elszakadt a néptől. 1956-ban azonban a Jogtörténeti Tanszék lett az egyetemi jogi kari ellenforradalmi szervezkedésnek szinte központja, s Révész László ennek vezetőjévé lépett elő. (N)eki köszönhető, hogy Sarlós Márton professzort, kinek a tanszékére pályázott és Vas Tibort, aki őt megbuktatta a filozófia vizsgán – eltávolították az egyetemről.”¹²

A „MAGYAR ZOLTÁN” fedőnevű ügynök, aki oktatóként kiválóan ismerte a kar belső életét, jelentésében alaposan és átfogóan elemezte annak forradalom előtti állapotát, s az ott uralkodó hangulatot. A kar oktatóit négy csoportba sorolta: párttagok, pártellenzék, pártonkívlíliek és semlegesek, (avagy várakozók). Az ügynök a bajok legfőbb forrásaként Világhy Miklóst, az ELTE új rektorát nevezte meg, akinek „leg-

⁹ *Egyetemi Ifjúság*, 1956. szeptember 17. 2.

¹⁰ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 318.

¹¹ Eckhart Ferenc (Arad, 1885–Budapest, 1957) jog- és gazdaságtörténész, az MTA tagja. Aradon érettségizett, majd Pesten volt bölcsészhallgató. Jogi tanulmányokat nem folytatott, emiatt később támadták is. 1911-ben a bécsi állami levéltárba került. 1928-ban a bécsi Magyar Történeti Intézet igazgatója lett. 1929-től a budapesti egyetem jogi karán a Jog- és Alkotmánytörténet tanszékét vezette. 1943 és 1945 között a *Századok* szerkesztője, 1946 és 1949 között pedig a Magyar Történelmi Társulat elnöke volt. Az 1950-es években háttérbe szorult, ekkor a jogtörténet mellett behatóan foglalkozott gazdaságtörténettel is. 1956-os tevékenysége miatt „szellemi történettel” vádolták, a meghurcoltatástól halála mentette meg. Az ELTE 1986-ban rehabilitálta, az MTA 1989-ben állította vissza rendes tagságát.

¹² ÁBTL 3.1.9. V-142893. 318–319.

kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy az ifjúsági politikai nevelőmunkát irányítsa a karon. Világhy Miklósnak ez a politikája odavezetett, hogy a karon belül volt valami látszólagos rend, kifelé a kar nagyon szépen nézett ki, de befelé nőttek az ellentétek és rohadtak az állapotok... [Emellett] „egyes tanárok olyan elveket hirdettek, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy a hatásuk alatt álló fiatalokban a marxizmus eszméjével szemben komoly kételyeket támasszanak, és egyben kétségbe vonják a népi demokratikus rendszer létének szükségességét.” Világhy Miklós azonban, miután jól kiszorgálta őt az oktatók ezen köre, – írta az ügynök – nem akadályozta meg, engedte, sőt védte őket. „A fiatal oktatóknak ez a része ugyanakkor antiszemita jelszavakat is hangoztatott egyes tanárok felé, elsősorban burzsuj zsidó ügyvédeknek titulálta őket, de miután létük tőlük függött, ezért szemtől-szembe a legteljesebb mértékben rendelkezésre álltak. Ilyen körülmények között burjánozhatott el a karon a féktelen nacionalizmus és antiszemitizmus” – írta jelentésében „MAGYAR ZOLTÁN”.¹³

Forradalom a jogi karon

Egy ügynökjelentés tanúsága szerint az egyetemen már október 20-tól folytak forradalmi jellegű előkészületek. Megalakult az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága, amelynek elnökévé Nizsalovszky Endrét választották. Nizsalovszky 1956. október 20-án a bizottság ülésén új tudománypolitikai programot vázolt fel, és kiállt a korábban bebörtönzött vagy elhallgattatott professzorok rehabilitációjáért. Így többek között sürgette több olyan személy rehabilitációját, (például Markos Olivér volt igazságügy-miniszterét) akiket évekkel előtte eltávolítottak a közéletből.¹⁴

Október 23-án délelőtt, a kialakult bizonytalan helyzet miatt az ELTE Rektori Tanácsa foglalkozott a délután három órára tervezett felvonulással. Megállapította a következőt: „...az egyetem rektori tanácsa azt tartja helyesnek, ha az egyetem állami, párt- és DISZ-szervei egyaránt

¹³ ÁBTL 3.1.9. V-150002/7. 12.

¹⁴ ÁBTL 3.1.9. V-150002/7. 14. Nizsalovszky Endre (Békéscsaba, 1894–Budapest, 1976) Tanulmányait Nagyváradon és Debrecenben végezte jogi és bírói-ügyvédi vizsgáit kitüntetéssel tette le. 1918-ban ösztöndíjas volt Berlinben. 1920-tól az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott. 1938-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem polgári törvénykezési tanszékét vezette, 1943-tól a magyar magánjogi tanszékét is. 1946-ban és 1948-ban Svájcban tudományos kutatást folytatott. 1956. november 21-én a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa elnökségi tagjának választották. Monográfiái angolul, franciául és németül is megjelentek, eredményeire pedig a nemzetközi szakmai közvélemény is felfigyelt.

részt vesznek ezen a megmozduláson, és igyekeznek befolyásukat úgy érvényesíteni, hogy az helyes követelések irányába hasson, és ne adjon teret sem jobb, sem bal felé semmiféle kilengésnek (...) A felvonuláson az egyetem vezetése – a rektorral az élen – részt fog venni.”¹⁵ A jogi karról felvonulók csapata a műegyetemisták vezette felvonuláshoz csatlakozott, s később több joghallgató is velük keveredett a tömegtüntetésbe. Közülük Óri Ambrus a Rádiónál vesztette életét. A felvonuláson oktatók is részt vettek.¹⁶ A következő napoktól, az épület központi fekvése miatt is, a jogi kar fontos események színterévé vált.¹⁷

Október 25-én este a Műszaki Egyetem Bartók Béla úti kollégiumában megalakult az összes budapesti és vidéki egyetem politikai képviselőit ellátó Egyetemi Forradalmi Diákbizottság. Vezetőjeül Kardos László választották, míg a budai bizottság vezetője Széll Sándor, a pesti bizottságé pedig Pózsár István, az ELTE BTK tanársegéde lett. Másnap, október 26-án az ELTE Bölcsészkarán alakult meg az egyetem tanárait és hallgatóit egyaránt tömörítő Egyetemi Forradalmi Diákbizottság, amely hamarosan a pesti diákság politikai központjává vált. A hallgatókat Pózsár István irányította, s a vezetőségben szerepet kapott a forradalomban mindvégig aktívan részt vevő Grúber László joghallgató is, aki később végleg elhagyta az országot. Mivel Pózsár nyíltan kommunistának vallotta magát, a forradalom idején többször is szembekerült a jogászokkal, így többek között Garamvölgyi Zoltánnal,¹⁸ a Szovjet Jogi Tanszék tanársegédével. Bár a bölcsészkar nemzeti örséget csak október 28-án szervezték meg, az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság küldöttsége már október 26-án felvette a kapcsolatot Kopácsi Sándorral, Budapest rendőrfőkapitányával,¹⁹ akivel a hallgatók felfegyverzéséről és a nemzeti örs-

¹⁵ ELTE Egyetemi Levéltár I/i Bizalmas iratok 6. doboz. Az ELTE Rektori Tanácsának 1956. október 23-án hozott határozata.

¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 43.: Uo. V-150002/7 14.

¹⁷ Sinkovics István: *Az ELTE története 1935–1985* Budapest, 1985. 350.

¹⁸ Garamvölgyi Zoltán (1928–) a Magyar Jogtörténeti Tanszék oktatója volt. Tevékenyen részt vett a Jogi Kar forradalmi eseményeiben, ezért 1957. január végén feleségével, Tarján Judit egyetemi hallgatóval, Révész László csoportjával Jugoszlávia irányában elhagyták Magyarországot. Feleségével Svájcbba emigráltak, és mindketten a berni Kelet Európa Intézet munkatársai, így Révész László kollégái lettek.

¹⁹ Kopácsi Sándort (Miskolc, 1922–Toronto, 2001) 1956. november 1-jén a Kilián-laktanyában a Karhatalmi Bizottság ülésén a Nemzetőrség helyettes parancsnokává választották. A szovjet intervenciót követően 1956. november 5-én Szerov szovjet hadseregtábornok letartóztatta. 1958. június 15-én a Nagy Imre-per hatodrendű vádlottjaként életfogytiglani börtönre ítélték, ahonnan 1963-ban az általános amnesztiával szabadult. Ezután 1963-tól vasesztergályosként dolgozott a Telefongyárban, majd 1965-ben műszaki tisztviselőként helyezkedett el Solymáron. 1969-ben engedélyt kapott az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán Jogtudományi Karán államvizsgája letételére, de doktorrá avatása után nem kapott állást. 1975-ben fele-

ség megalakulásáról tárgyaltak. A küldöttség tagja volt többek között Garamvölgyi Zoltán, és Markovits Kálmán joghallgató is.²⁰ Mivel az ELTE Katonai Tanszéke a Szerb utcában, az Állam- és Jogtudományi Kar épületében működött, a nemzetőrség megszervezése után itt fegyvereket is szétosztottak, az épület kapujában pedig felfegyverzett ifjak álltak őrséget. A „KUN LAJOS” fedőnevű ügynök jelentése szerint: „Első teendőjük a fegyveres őrség megszervezése volt, amely két részből állt: épületőrség és külső egységek. A külső egységek a városban cirkáltak. Igen szigorú katonai fegyelmet hirdettek, és volt az egyetemen egy konyha is, ahol élelmeztek a bentlévőket. Az élelmet vidékről hozták. A Forradalmi Bizottmányt ki akarták bővíteni évfolyamonként egy hallgatóval, de ezt már időhiány miatt nem tudták teljesíteni.”²¹ Az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság felvette a kapcsolatot a különböző harcoló csoportokkal, s a bizottság rádióadóján keresztül jelentős propagandát fejtett ki: „Többek között felhívták az oroszok figyelmét arra, hogy nem fasisztákra, hanem munkásokra és diákokra lőnek (...). Ennek megszervezésében jelentős érdemei voltak a ma már Bécsben élő Markovits Kálmán joghallgatónak.”²²

A Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságának október 28-i megalakulásáról az *Egyetemi Ifjúság* november elsejei száma tudósított. Az ELTE jogi karán életre hívott szervezethez mindhárom karról csatlakoztak tanárok, akik Ádám György vezetésével egyhangúlag elfogadták a Bartók Béla úti kollégiumban alakult Egyetemi Forradalmi Bizottság programját, s vele a későbbiekben is folyamatosan tartotta a kapcsolatot. Egy felszólaló javaslatára külön pontként felvették a programba az ifjúság kérését: az ENSZ az országgyűlési választásokhoz küldjön nemzetközi bizottságot, amely felügyeli a szavazás szabad és titkos voltát. Röviddel a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságának megalakulása után Ádám György vezetésével küldöttség kereste fel Mindszenty Józsefet. A csoport tagja volt egy római katolikus pap, Kardos László és Mikó János levelező joghallgató, aki nem sokkal később a Forradalmi Diákbizottság gazdasági ügyeinek intézését vette át. A küldöttség azt szerette volna megtudakolni, hogyan viszonyul a bíboros a Magyar Ér-

ségével kivándorolt Kanadába. 1990-ben hazatért Magyarországra. Rehabilitálták, 1990-ben visszakapta rendfokozatát, később vezérőrnaggyá léptették elő.

²⁰ GARAMVÖLGYI Zoltán: Epizódok az Egyetemi Forradalmi Bizottság tevékenységéből. *Új Látóhatár* 1966. szeptember–október. 98.

²¹ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 321.

²² GARAMVÖLGYI Zoltán: Epizódok az Egyetemi Forradalmi Bizottság tevékenységéből. I. m. 97.

telmiség Forradalmi Bizottságának nyilatkozatához, csatlakozik-e hozzá a római katolikus papság. Megpróbálták rávenni Mindszentyt, szólaljon fel az önbíráskodás ellen. A bíboros nem utasította el őket, de kötelező ígéretet sem tett; azt válaszolta, hogy előbb tájékozódnia kell az eseményekről.²³

A jogi karon a forradalmi eseményeket a Magyar Jogtörténeti Tanszék, és benne Révész László szervezte mind a hallgatók, mind az oktatók körében. Ez utóbbiak közül kiemelendő szerepet játszott Garamvölgyi Zoltán, Baráth Lajos, Moess Károly, Földvári Béláné,²⁴ Brósz Róbert, Csizmadia Andor, Asztalos István és Németh János. A hallgatók közül Forintos György,²⁵ Töttössy Zsolt²⁶ és Karátson Gábor²⁷ ez idő tájt Révész vezetésével orosz katonák tájékoztatására szánt orosz nyelvű röpcédulákat és plakátokat gyártottak a kar épületében, melyeket a művészi hajlammal megáldott Karátson tervezett. Forintos visszaemlékezése szerint: „Megpróbáltuk elmagyarázni, hogy mi volt ez a felkelés, hogy a Rákosi-rendszer, és nem a szovjet ellen irányult, hogy ez nem ellenforradalom volt, és tévedésből küldték ide őket Szuezi helyett.”²⁸ Kapuzárás után többször is előfordult, hogy plakátgyártás végeztével a fiúk az egyetem épületének Szerb utcai frontján, több méter magasból ugráltak ki. Október végén Töttössy Zsolt és társai létrát szereztek, és a dékáni hivatal homlokzatáról Töttössy leverte az ötágú csillagot.²⁹ A Jogi Kar Révész László irányításával tartott intenzív kapcsolatot a

²³ ÁBTL 3.1.9. B-92590. 81.

²⁴ Földvári Béláné (szül.: Tóth Lenke Éva, Budapest 1924 –) a Magyar Jogtörténeti Tanszék oktatója volt.
²⁵ Forintos György 1956-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Forradalmi Bizottságán belül működő Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete (MEFESZ) tagja. 1957-ben börtönbüntetésre ítélték a népköztársaság megdöntésére irányuló mozgalomban való részvétel miatt, 1959. április 4-én szabadult. Egyetemi tanulmányait később befejezte. 1959–1960-ban a Ganz Kismotorgyár, 1960–1962 között a Szék- és Faárugyár alkalmazottja. 1963-ban az Igazságügyi Minisztériumban, 1964–1976 között az Országos Fordító Irodánál, 1976-tól 1990-ig a Felsőoktatási és Pedagógiai Kutatóközpontban dolgozott.

²⁶ Töttössy Zsolt (1935–) 1956-ban a MEFESZ tagja volt. A Hittudományi Akadémiára is járt. 1957-ben elítélték a forradalomban tanúsított magatartásáért, 1959. április 4-én szabadult.

²⁷ Karátson Gábor (Budapest, 1933–) joghallgatóként részt vett a jogi kar Forradalmi Bizottságának munkájában, a kari nemzetőrség tagja volt, kapcsolatot tartott a csepeli és az újpesti munkástanáccsal. Később a MEFESZ egyik vezetője lett. Az 1956. december 23-ra szervezett néma tüntetésre lázító hangú verset írt. 1957-ben kizárták az egyetemről, 1958-ban a Legfelsőbb Bíróság igazgató vádjával egy év hat hónap börtönbüntetésre ítélt. Költő, filozófus, műfordító.

²⁸ *Megpróbáltam talpraállni*. FORINTOS György-interjú. 1956-os Intézet OH. (Az interjút készítette: ROMVÁRI Zsuzsa)

²⁹ ÁBTL 3.1.9. V-143667. 383.

csepeli és az újpesti munkástanács vezetőivel; az együttműködésben Földvári Béláné, Forintos György, Karátson Gábor, Töttössy Zsolt és Ásványi Rezső vett részt különösen aktívan. A Révész köré gyűlt joghallgatók fontos vezető tisztségeket töltöttek be a MEFESZ-bizottságban. Közülük Ásványi Rezső és Vörös Tibor október végén, tanáruk irányításával, részt vett a Gyűjtőfogházban (Országos Börtön) a foglyok kiszabadításában, élelemmel, ruházattal, pénzzel való ellátásukban és a börtöniratok osztályozásában.³⁰

Az ELTE Rektori Tanácsa október 31-én nagygyűlést tartott, Világhy Miklós rektor vezetésével, és a következő határozatot hozta: „A Rektori Tanács kimondja, hogy a forradalmi helyzet következtében megbízatását megszüntnek tekinti, s ezennel lemond. Az egyetem vezetését a karokon alakított forradalmi bizottságok s az ezekből alakuló összkari egyetemi forradalmi bizottság vegye át.”³¹ A még aznap délután megalakult jogi kari Forradalmi Bizottság elnökévé Révészt tették meg, a vezetőségébe pedig kollégáit, Garamvölgyi Zoltánt, Baráth Lajost, Nagy Istvánt, Nádori Pált, Brósz Róbertet, Asztalos Tihamért, Szemenyei Lászlót, Samu Mihályt,³² Földvári Bélánét, Prandler Árpádot³³ választották be, míg a hallgatók közül Forintos, és Karátson mellett Vörös Tibor IV. éves és Rubovszky András II. éves joghallgató került be. Közülük Vörös Tibor egyben a jogi kari nemzetőrség helyettes parancsnoka lett. Juhász alezredes, a Katonai Tanszék vezetője, és Révész László abban állapodott meg, hogy a nemzetőrséget a „forradalmi bizottság” rendelkezésére bocsátja azért, hogy a kapuban őrszolgálatot teljesítsenek.”³⁴ A nagygyűlés után zárt ülést tartottak, ahol „Révész László egyetemi docens egy ellenforradalmi tartalmú határozatot olvasott fel, amelyben szerepelt azoknak a kommunista tanároknak a névsora, akiket eltávolítottak az egyetemről.”³⁵

³⁰ ÁBTL 1.11.9. III/I Monográfiák. 22. k. 76.

³¹ ELTE Egyetemi Levéltár I/I Bizalmas iratok 6. doboz. Jegyzőkönyv és határozat a Rektori Tanács október 31-i üléséről.

³² Samu Mihály (Dunavecse, 1929 –) Budapesten végzett az ELTE ÁJK-n, ahol 1964-től az Állam- és Jogelméleti Tanszék vezetője; 1968-tól egyetemi tanár. 1975-től az állam- és jogtudományok doktora. Az USA-ban és Kanadában volt vendégprofesszor. Hatalom- és államelméleti könyvei jelentek meg. Jelenleg professor emeritus az ELTE-én.

³³ Prandler Árpád (1930–) jogász. 1952–1958 között az ELTE Jogtudományi Karának tanársegéde, majd adjunktusa. 1959–1962 között a Nemzetközi Diákszövetség magyar képviselője Prágában. 1962–1968 között a Külügyminisztérium munkatársaként az ENSZ-nél is dolgozott. 1970–1983 között az ELTE ÁJTK docense, 1974–1983 között a Külügyminisztérium Nemzetközi Osztályának vezetője. 1983-tól az ELTE címzetes egyetemi tanára.

³⁴ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 158.

³⁵ ÁBTL 1.11.9. – III/I Monográfiák. 22. k. 77.

Így bocsátották el Névai Lászlót, a Szovjet Jogi tanszék vezetőjét, aki annak idején a Rajk- per egyik kirendelt védője volt, valamint Sarlós Márton és Vas Tibor professzort. „Le kell szögezni, hogy a kar vezetése [Weltner] és az egyetem vezetője [Világhy] egyetértett a kitiltásokkal... Politikai és személyi okok miatt egyaránt”³⁶ – jelentette „MAGYAR ZOLTÁN”. A Révész vezette Forradalmi Bizottság november 3-ig naponta ülésezett.

A Jogi Kar forradalmi eseményeinek irányításán kívül, Révész László nagy szervezőmunkát is végzett. Október 23-a után több fontos személlyel és szervezettel épített ki kapcsolatot, utóbbiakban fontos funkciókat töltött be, s a forradalom érdekében kísérletet tett arra, hogy e szervezeteket összehozza egymással. Egy állambiztonsági jelentés tanúsága szerint apja, idősebb Révész László ügyvéd, volt kiscgazdapárti képviselő, „a forradalom kitörését követően szervezni kezdte az FKGP Bács-Kiskun megyei szervezetét, közvetlen munkatársai, a „lakkozott” gazdatisztek között az Állami Gazdaságban.”³⁷ Mivel Kecskeméten is meg akarta alakítani az Értelmiségi Forradalmi Tanácsot a fia Kecskemétre utazott, segített apjának a Kiscgazdapárt újjászervezésében, sőt ezzel egy időben – több hallgatója és Földvári Béláné segítségével – a pesti Jogi Karon is szervezni kezdte a pártot. Ifjabb Révész Lászlónak egyházi körökben is sok ismerőse volt, főként református egyházi személyek, és élénk kapcsolatot tartott fenn a Nagybudapesti Munkástanács tagjaival is. Gyakran tartózkodott a Parlamentben, ahol vezető pozíciót betöltő politikusok mint elismert jogelméleti szakemberrel konzultáltak vele az ország jogi és alkotmányos kérdéseiről. Ezen túl kapcsolatban állt magas rangú diplomatákkal; egy állambiztonsági jelentés tanúsága szerint 1956 november 4-e után látogatást tett Krishna Mennonál, India akkori magyarországi nagykövetségénél is.³⁸

Az *Egyetemi Ifjúság* az esemény másnapján tudósított arról, hogy a jogi kar nagygyűlésén megjelent az oxfordi egyetem két, nemzetiszínű

³⁶ ÁBTL 3.1.9. V-150002/7. 15. Névai László (1914–1983) jogász, egyetemi tanár, az állam- és jogtudományok doktora (1977). 1936-ban szerezte meg a diplomáját, majd ügyvédjelöltként dolgozott. 1942-től a KMP tagjaként a Szovjetunióban politikai munkatársként tevékenykedett. Részt vett az ukrainai, a magyarországi, az ausztriai és a csehszlovákiai harcokban. 1946-tól oktatott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogi Karán. 1949-ben egyetemi magántanárrá, 1950-ben tanszékvezetővé, 1952-ben egyetemi tanárrá nevezték ki a Szovjet Jogi Tanszékre. 1965-től a Polgári Eljárásjogi Tanszék vezetője lett. Tudományos pályáján büntetőjogi kutatásokkal foglalkozott, műveinek tárgya a törvénykezési szervezet és a polgári eljárásjog. 200-nál több írásából 70 idegen nyelven is megjelent.

³⁷ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 297.

³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 331–332.

karzalagot és kokárdát viselő követe, akik bejelentették: a magyar forradalom hírére az angol diákok spontán kezdeményezésére egyetemükön megalakult a *Comitee of Relief for Hungary* (Magyar Segélybizottság), amely azonnal élelmiszert, gyógyszert és kötszert küldött a magyar egyetemistáknak.³⁹

Két IV. éves joghallgató Szíjjártó Ferenc és Bokor János tanúvallomásából kiderül, hogy november elsejétől sok idegen is megfordult a központi fekvése miatt felértékelődött szerepű Jogi Kar épületében, s a Kilián laktanyából is jöttek át emberek. Szíjjártó szerint több gépkocsit is hoztak (a rendszámát leszerelték), és esténként felfegyverezve elhajtottak velük. „Tudtommal joghallgató nem ment el” – állította vallomásában.⁴⁰ Bokor János több társával is úgy gondolta, hogy a „huligán elemekkel” szemben meg kellett védeniük az egyetemet, ezért beléptek a kar Katonai Tanszéke által szervezett egyetemi katonai őrségbe. Bokor a kar épületének védelme kapcsán került kapcsolatba a később börtönbüntetésre ítélt Vörös Tiborral és Ásványi Rezsővel. Szíjjártó Ferenc visszaemlékezése szerint az egyetemi fegyveres őrségen belül két csoport alakult ki: Révész László vezetésével a Magyar Jogtörténeti Tanszék köré csoportosult „higgadtak”, és a „jobbratolódtak”, akik között a forradalmi események előrehaladtával egyre komolyabb viták alakultak ki. „A november 4. előtti események során tiltották ki a karról Vighet és Sárándit, mert elégették a pártszervezet káderanyagát.” – jelentette erről az időszakról „MAGYAR ZOLTÁN”.⁴¹ Az már „SZAMOSI LÁSZLÓ” ügynökjelentéséből tudható, hogy november 3-án éjjel, amikor hírül vették a szovjet csapatok Budapestre nyomulását, a Jogi Kar étkezőjében mintegy 30 ember gyűlt össze. „A Honvédelmi Tanszék egyik tisztje, vázova a kilátástalan helyzetet, szétszéledésre szólította fel a társaságot. A határozat azonban ezzel szemben helytállásról szólt” – áll a jelentésben.⁴² Ekkor két embert megbíztak, hogy teremtsen kapcsolatot a Kilián laktanyával. „Révész reggel falfelhéren és rendkívül idegesen, de géppisztollyal a kezében bent volt az egyetemen.” – jelentette „SZAMOSI” ügynök.

„A november 4-i orosz támadás a Nemzetőrséget is meglepte – emlékezett Garamvölgyi Zoltán. – Az orosz támadás engem a bölcsészkar épületében ért. Kezdetben tanácstalanok voltunk. Pózsár véleménye az volt, hogy az ellenállás reménytelen. Ő és vele még páran el is távoztak. Én felvettem

³⁹ *Egyetemi Ifjúság*, 1956. november 1. 1.

⁴⁰ ELTE Egyetemi Levéltár. 1957. május 21. Fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyve.

⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-150002/7. 15.

⁴² ÁBTL 3.1.9. V-142893. 316.

a kapcsolatot a jogi kar nemzetőr parancsnokával. Ők a helyükön voltak. Megegyeztünk, hogy mi is átmegyünk hozzájuk. A jogászoknál kb.100 fiút és lányt találtunk. Volt egy teherautójuk, azzal átszállítottuk a bölcsész-karról a fegyvereket... Tudtuk, hogy a helyzetünk reménytelen, de mindenki maradt.” Garamvölgyi emlékezete szerint november 5-én reggel, amikor telefonon felhívták, Kopácsi Sándor ezt tanácsolta nekik: „Magukkal törődjenek. Nincs értelme az ellenállásnak. Ne kockáztassanak semmit. Az oroszok rendkívül nagy erővel támadnak. Menjenek haza, amíg tudnak.”⁴³ De már késő volt, a Jogi Kar épületét körül vették a szovjet páncélosok. A fegyveresek ennek ellenére megkísérelték az ellenállást. Litauszky István fegyelmi jegyzőkönyvéből kiderül: egy ismeretlen fiatalember, aki a Széna téri felkelők küldöttének mondta magát, az utolsó csepp vérükig való ellenállásra buzdította a hallgatókat. Valószínűleg többen is voltak ekkor a Jogi Karon a Széna tériek közül.⁴⁴ Addigra azonban már tarthatatlanná vált a helyzetük: „Végül úgy döntöttünk, hogy lemondunk az ellenállásról, s ha tudjuk, elhagyjuk az épületet.” – emlékezett Garamvölgyi. Ekkor kispapok segítségével az egyetem ikerház épületének pincerendszerén keresztül sikerült még átmenekülniük az egyetemi templomba.⁴⁵

Egy állambiztonsági *Összefoglaló jelentés*ből tudható, hogy Révész László november 4-e után sem hagyta abba a szervezkedést: „Közölte, hogy a forradalom érdekében meg kell teremteni az ország különböző területei és forradalmi csoportjai között az összeköttetést, hogy szükség esetén egyszerre lehessen akciókat (tüntetés, sztrájk) szervezni.”⁴⁶ November 10-e után Révész jogi kari kollégái, így többek között Brósz Róbert, Csizmadia Andor, Asztalos István, Baráth Lajos, Garamvölgyi Zoltán és Németh János végezték a mozgalom szellemi irányítását. „A forradalmi bizottságban részt vettek annak megszűnése után két részre szakadtak. Egyik társaság volt a pártonkívüliek (Asztalos, Szemenyei stb.) a másik volt a párttagok (Madarász, Garamvölgyi). A kettő között az összekötő kapcsot Révész játszotta. Az ijedség azonban mindkét csoportnál nagy” – tudósít a karon eluralkodott állapotokról „MAGYAR ZOLTÁN”.⁴⁷ Révész elnökletével ekkortájt illegális gyűlést hívtak össze az egyetemen, amelyen az Újpesti Munkástanács három tagja is jelen volt. Mindez egybevág „CIRIL” fedőnevű ügynök jelentésével, aki a Csepeli Munkástanács vezetőségi tagjaként tartotta a kapcsolatot a Jogi Kar

⁴³ GARAMVÖLGYI Zoltán: Epizódok az Egyetemi Forradalmi Bizottság tevékenységéből. I. m. 103.

⁴⁴ ELTE Egyetemi Levéltár. I/h 10. doboz. Litauszky István fegyelmi jegyzőkönyve.

⁴⁵ GARAMVÖLGYI Zoltán: Epizódok az Egyetemi Forradalmi Bizottság tevékenységéből. I. m. 103.

⁴⁶ ÁBTL 3.1.9. V-150002/7. 59.

⁴⁷ Uo. 15.

Forradalmi Bizottságával. Beszámolója szerint Révész Jugoszláviába akart küldeni egy 10 fős tárgyalódelegációt, és arra törekedett, hogy át-szervezzék a munkástanácsot, kidolgozzák egy ellenkormány névsorát, és nagy példányszámú propagandaanyagot juttassanak Magyarországra. Ezt a tervet megerősítette a munkástanácsok tevékenységéről szóló másik jelentés; eszerint Révész László az egyetemi ellenforradalmi csoportok egyik vezető tagja, akivel Babai István, a Nagybudapesti Központi Munkástanács titkára is kapcsolatot tart fenn.⁴⁸

November végén a Forradalmi Bizottság ülésén Révész László bejelentette: „...A bizottság továbbra is azt tartja célkitűzésének, ami eredetileg volt, azaz egy független, demokratikus és szocialista országért való küzdelmet.” Majd fegyelmi vizsgálatot kért maga ellen, mivel Sarlós Márton professzor nyilvánosan ellenforradalmárnak nevezte őt. Miután kiment a teremből, Garamvölgyi Zoltán vette át az elnöklést, aki bizalmi szavazást rendelt el Révészről. Garamvölgyi kivételével mindenki bizalmat szavazott neki.⁴⁹

A jogi kar szerepe a MEFESZ újraszerveződésében

„November közepe táján egy kisebb csoport alakult ki Révész László jogtörténész professzor körül... Főleg jogászokból állt ez a csoport, de más karok hallgatói, fiatal oktatói is csatlakoztak hozzájuk. Révésznek már ekkor számottevő kapcsolata volt az Értelmiségi Forradalmi Tanáccsal és több üzem munkástanácsával is. Ebben a körben született meg az elhatározás, hogy az egyetemi ifjúság sorait újjá kell szervezni, s az adott lehetőségek között a forradalmi harcot tovább kell folytatni.”⁵⁰ Garamvölgyi Zoltán visszaemlékezése szerint ekkortájt kezdtek a Műegyetemen is mozgolódni, s a két egyetemi csoport szervezkedéséből egy középiskola tornatermében alakult újjá a MEFESZ. Többen a NÉKOSZ-t tartották elődjüknek, de végül ezt elvetették, mert szervezetként már csak mint a kommunista párt ifjúsági szerve működött. Így a MEFESZ-t szervezték újjá november 12-én, azon az országos gyűlésen, ahol Pozsár István elnökletével megalakult a szervezet Ideiglenes Központi Intézőbizottsága, amelybe minden kar két-két küldöttet delegálhatott. Később egy önálló MEFESZ Titkárságot hoztak létre; ennek

⁴⁸ ÁBTL 3.1.9. V-150002/7. 276.; ÁBTL 3.1.5. O-11804/2. 174.

⁴⁹ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 83.

⁵⁰ GARAMVÖLGYI Zoltán: A MEFESZ a forradalom második szakaszában. *Új Látóhatár*, 1965. november–december. 105.

Prandler Árpád jogász tanársegéd lett a vezetője, majd ő lett a szervezet főtitkára. A hangadók főleg jogászok voltak: Garamvölgyi Zoltán, Karátsón Gábor, Forintos György, s rajtuk kívül még néhány műegyetemi hallgató. Mikó János jogáshallgató, aki később a MEFESZ gazdasági ügyeinek vezetője lett, kapcsolatot keresett a Nagybudapesti Munkástanáccsal, s az ő segítségükkel kaptak egy emeletet az építők szakszervezetének Dózsa György úti székházában. A bizottság hamarosan megtartotta első ülését. Megszövegeztek egy memorandumot a kormányhoz, amelyben a forradalom követeléseinek megvalósítását, a Szovjetunióval való azonnali tárgyalások megkezdését és a szovjet csapatok kivonását követelték. Megvitatták, hogyan működhetnének együtt az Értelmiségi Tanáccsal, a munkástanácsokkal, valamint a vidéki egyetemekkel. Ennek előmozdítása érdekében embereket küldtek ki Pécsre és Szegedre, hogy segítsenek a szervezésben. November utolsó harmadában az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság megszüntette működését, beolvadt a MEFESZ Ideiglenes Intéző Bizottságába, és tárgyalásokat kezdtek a kormánnyal. 1957. január közepén programnyilatkozatot dolgoztak ki, amelyben részletesen kifejtették a szervezet célkitűzéseit. Eszerint nemzeti sajátosságaink megőrzése, az ország teljes egyenjogúsága és a nemzeti függetlenség a legfontosabb, ezért minél előbb ki kell vonni az országból a szovjet csapatokat, és többpártrendszerű szabad választásokat kell tartani. Az egyetemi oktatásban és a tudományos élet területén az egyetemi autonómia megvalósítására törekedtek. Időközben sűrűsödtek a razziaik, az ellenállásban részt vevő hallgatók állandó veszélynek voltak kitéve. December végén az Ideiglenes Központi Intézőbizottság több tagját valóban le is tartóztatták. A Rektori Tanács ekkor utasítást adott a dékáni hivataloknak, hogy védjék meg a hallgatókat. Világhy Miklós rektor a minisztériumi és más személyes összeköttetéseit felhasználva többször intézkedett a letartóztatott hallgatók érdekében.⁵¹ Az MSZMP és a belügy szervei egyre nagyobb nyomást gyakoroltak annak érdekében, hogy a kommunista befolyást erősítsék a MEFESZ-ben, s ebbéli törekvésükben titkárként Prandler Árpád is fontos szerepet játszott. „A kormány először a belülről való bomlasztás taktikájához folyamodott” – emlékezett vissza Garamvölgyi Zoltán. Meglátása szerint a székházban melléjük költözött Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetség Komócsin Zoltán.⁵²

⁵¹ BECK TIBOR–GERMUSKA Pál: i. m. 124., 122.

⁵² Komócsin Zoltán (Felsőgalla, 1923–Budapest, 1974) 1944-ig napszámos, alkalmi munkás, inas, majd kereskedelmi alkalmazott volt. Szegeden már 1944-től bekapcsolódott a KISZ megalakításába, majd a MADISZ szervezője, kerületi titkára lett. 1945–1948 között az MKP Szeged városi titkára. 1950–1953-ban Moszkva-

vezetésével egyre inkább rátelepedett a MEFESZ-re, a köztük kialakult vitákban pedig Prandler Árpád mindinkább „egyetértett” Komócsinnal. Hamarosan csatlakozott hozzájuk Szalkay Sándor műegyetemi hallgató, a MEFESZ sajtófőnöke is. „Igy a Központi Intézőbizottság két legfontosabb tisztségviselője lett hűtlen a forradalom ügyéhez.”⁵³ Garamvölgyi emlékezete szerint a Központi Intézőbizottság 1957. január 18-ra összehívott MEFESZ- közgyűlésére érkező küldöttek meglepődve tapasztalták, hogy nem engedik be őket arra hivatkozva, már megtelt az épület. Prandler Árpád és Szalkay Sándor Komócsin Zoltán segítségével a Magyar Forradalmi Ifjú munkás Szövetség és a Lenin Intézet tagjaival töltötte fel a termet, a MEFESZ tagjait pedig kizárták a tanácskozásról. Az értekezleten „Prandler javaslatára a MEFESZ bizalmat szavazott a Kádár kormánynak, elítélte a forradalmat, és új szocialista ifjúsági mozgalom megteremtését sürgette”.⁵⁴ A KISZ 1957. március 21-i megalakulása után, április 8-án értekezletet tartottak, ahol a MEFESZ nevében Prandler Árpád is felszólalt, s többek között kifejtette: „A MEFESZ-nek áthidaló szerepet kell betöltenie, amely megkönnyíti az átmenetet sok becsületes ember számára, hogy felismerjék, hol a helyük.” A MEFESZ formálisan még 1957 májusában is létezett az ELTE-én, de irányítását teljes egészében párttagok vették át, s a KISZ bölcsészkar megalakulását követően rövidesen meg is szűnt.⁵⁵

Megtorlás a forradalom bukása után a Jogi Karon

A megtorlás különösen három, jól körülhatárolható társadalmi csoportot sújtott. A fiatal, 18–25 év közötti, gyakran periférikus helyzetben lévő, főként szakképzetlen munkásokat, akik részt vettek a fegyveres harcban. Ők kapták a legkeményebb ítéleteket, közülük ítéltek halálra a legtöbbet, és csak kevesen kaptak amnesztiát. Az üzemi munkástanácsok

ban az SZK(b)P Központi Bizottsága mellett működő főiskolán újságírói képzést szerzett. Az 1956-os forradalom és szabadságharc heteiben mint a Hajdú-Bihar megyei pártbizottság első titkára a forradalmárok mellé állt. 1957 tavaszán vezető szerepet játszott az ifjúsági mozgalom újjászervezésében, a Kommunista Ifjúsági Szövetség létrehozásában; a KISZ országos szervező bizottságának vezetője, 1957–1961-ben a KISZ Központi Bizottságának első titkára. 1957-től az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának tagja, a Politikai Bizottság póttagja, 1963-tól haláláig tagja. A *Népszabadság* főszerkesztője 1961–1965 között, az MSZMP Központi Bizottságának titkára.

⁵³ GARAMVÖLGYI Zoltán: A MEFESZ a forradalom második szakaszában. I. m. 107.

⁵⁴ Uo. 109.

⁵⁵ BECK Tibor—GERMUSKA Pál: i. m. 126.

és forradalmi bizottságok tagjainak többsége is 28–35 év közötti munkás volt, kisebb számban értelmiségi, – ők adták a forradalom önszervező elitjét. Végül egy kisebb csoportot alkottak a forradalom előtt pártellenzékben lévők és a hozzájuk csatlakozó baloldali értelmiségiek, köztük nagy számban egyetemi hallgatók is.⁵⁶ A forradalom november 4-e után az egyetemeken tovább élhetett, mint a társadalomban. Az országban már statáriumot vezettek be, betiltották a forradalmi bizottságokat, de az átnevezett egyetemi bizottságok még ekkor is szakmai és érdekképviselői testületként léphettek fel. A Magyar Értelmiség Ádám György vezette Forradalmi Bizottsága is november 4-e után vált különösen fontossá, mikor is a diákbizottságoktól átvéve az egyetem képviselőt, a végsőkéig megpróbálta megőrizni az ELTE autonómiáját, és tompítani a megtorlást.⁵⁷

1956. december elején az ELTE vezetése hozzálátott, hogy megteremtse az oktatás elemi feltételeit. Első lépésként a rektor elrendelte a karokon még fellelhető lőfegyverek begyűjtését,⁵⁸ és többek között az erősen sérült jogi kar épületének rendbehozatalát is. A Rektori Tanács határozata szerint az egyetem 1957. január 14-én nyitja meg kapuit, amennyiben garantálható a hallgatók biztonsága és az épületek fűtése.⁵⁹ Miután az előző félévet formálisan lezárták, az ELTE Jogi Karán 1957. február 4-én megkezdődött a második félév, átmeneti tanrenddel. Az enyhülésről néhány ideológiai jellegű tantárgy – párttörténet, marxizmus–leninizmus – felfüggesztése vagy fakultatívvá tétele tanúskodott.

„MAGYAR ZOLTÁN” jelentése szerint 1956 decemberében: „a karon bizonytalanság és félelem uralkodik. Ezt az utóbbi napokban fokozta az is, hogy elterjedt az a hír, miszerint Beér⁶⁰ megbízást kapott arra, hogy személyekre menően értékelje az ellenforradalom menetét... Azt nem tudják, hogy a megbízást ki adta.”⁶¹

A Jogi Kar adatait nem lehet pontosan tudni, de az ELTE három karáról összesen 25 oktató disszidált, 67 hallgató részesült elmarasztaló fegyelmi határozatban; közülük 24 hallgatót kizártak, és 23 oktató kapott fegyelmit.⁶²

Az ELTE Tanulmányi Osztályának vezetője, Pappné január 21-i jelentésében Révész Lászlóval kapcsolatban a következő javaslatot tette az

⁵⁶ RAINER M. János: Restauráció és megtorlás. *História*, 2006/10. 38.

⁵⁷ BECK Tibor–GERMUSKA Pál: i. m. 110.

⁵⁸ ELTE Egyetemi Levéltár. I/c. 7. doboz. Világhy Miklós rektor utasítása.

⁵⁹ ELTE Egyetemi Levéltár. I/i. 6. doboz. Jegyzőkönyv a Rektori Tanács 1956. december 28-i üléséről.

⁶⁰ Beér János (1905–1966) jogász, MKP politikus, ekkor az államjogi tanszék vezetője.

⁶¹ ÁBTL 3.1.9. V-150002/7. 16.

⁶² UNGVÁRY Krisztián: *Konzulidáció és megtorlás az ELTE bölcsészkarán. Valóság*, 1994/1.

állambiztonsági szerveknek: „Mivel Révész László most is nagy hatással van a hallgatókra – írja – helyesebb lenne disszidáltatni, mint letartóztatni. Ha letartóztatnák, akkor a hallgatók felháborodnának és mártírnak nyilvánítanák. Ha azonban disszidáltatnák, ezt a tényt fel lehetne propagandaként használni a hallgatók előtt olyanformán, hogy Révész eddig félrevezette őket, most meg itthagyta.”⁶³

A Révész László ellen felhozott vádakról Varga György főügyész két ügyész beosztottjához intézett leveléből értesülhetünk, melyben a vádpontok ellenőrzését és a megfelelő intézkedéseket kéri tőlük. A főügyész által begyűjtött információk szerint Révész a Jogi Karon megalakult Forradalmi Bizottság elnökeként a diákjait Szegedre küldte, akik gyűjtő hangú beszédet mondtak, melynek hatására kommunista tanárokat bocsátottak el a szegedi egyetemről. Révész László irányításával gyártottak november 3-án éjjel röpcédulákat, melyeken a Nagy Imre-kormányt követelték vissza, és a szovjetek ellen uszítottak. Garamvölgyi Zoltánon keresztül Révész kapcsolatban állt a Nagybudapesti Munkástanáccsal, és az *Előre* című román napilap tudósítása szerint kötődésük volt a *Gélen* szervezettel is egy dr. Guttmann nevű személyen keresztül, akitől fegyvereket kaptak. E vádpontokat még kiegészítették azzal, hogy 1945 után elbocsátott jogászprofesszorokkal tárgyalt visszahelyezésük ügyében, szervezte több, kommunista beállítottságú oktató, köztük Névai László elbocsátását, valamint hogy „Révész küldött ellenforradalmárokat Csiki Szász Dezsőné elvtársnőért, az egyetem MDP Pártbizottsága titkáráért.”⁶⁴

Egy állambiztonsági jelentésből kiderül, hogy aznap, amikor a Legfőbb Ügyészségen járt, a főügyész Révész László tudomására hozta: az ellene felmerült vádak alapján letartóztathatná, de arra kérte, hogy *másnap* keresse fel őt. Révész László másnap a kisfiával és több egyetemi tanártársával a jugoszláv határ felé indult. Nem sejtették, hogy az államvédelem emberei minden lépésükről tudnak, és követik őket. Révész László Jugoszláviába átérve levált a csoportról, kisfiával Rijekába utazott, majd onnan Svájc felé folytatták útjukat.⁶⁵

A megtorlás fő célja az ellenállás megtörése, és az elrettentés volt. A tanárok elleni megtorlásoknál munkált az egyetemre visszaszivárgottak bosszúvágya is, akik a fegyelmi eljárásokat igyekeztek egy szűkebb réteg tudatos aknamunkájaként feltüntetni.

⁶³ Uo. 77.

⁶⁴ ÁBTL 3.1.9. V-142893.; 350. V-150002/7. 78.

⁶⁵ Uo. 82.; 438.; ÁBTL 3.1.9. V-142893. 309.

A megtorlásokat Szigeti József művelődési miniszterhelyettes 1957. április 19-i levele nyitotta meg, amelyet a felsőfokú oktatási intézmények vezetőinek címzett az oktatók és a hallgatók elleni fegyelmi eljárások lefolytatása tárgyában: „Fegyelmi eljárás során vonja felelősségre azokat az oktatókat, dolgozókat és hallgatókat, akik az ellenforradalmi felkelés idején hangadó szerepet vittek, és ma is káros politikai tevékenységet fejtenek ki; ugyanígy vonja felelősségre azokat, akik ellenforradalmi szervezkedésben vagy ellenforradalmi cselekmények végrehajtásában közreműködtek.”⁶⁶ A levél egyben elrendelte az 1956. októberi események alatt és utána történt tanári előléptetések és hallgatói ösztöndíjjuttatások felülvizsgálatát, és megvonását azoktól, akik káros politikai tevékenységet fejtettek ki. Szigeti József levele nyomán az ELTE rektora karonként bizottságokat jelölt ki a fegyelmi ügyek kivizsgálására. Az Állam- és Jogtudományi Karon a vizsgálóbizottság elnökéül Weltner Andor⁶⁷ dékánt, tagjaiul pedig Szabó Imre és Kádár Miklós egyetemi tanárokat nevezte meg.

A fegyelmi eljárások során az oktatókkal szemben minden esetben a Munka Törvénykönyvének és a hozzá kapcsolódó végrehajtási utasításnak megfelelően jártak el. Eszerint felsőoktatási intézményekben a fegyelmi büntetések négy fokozatát alkalmazták: szóbeli feddést, írásbeli megrovást, áthelyezést alacsonyabb munkakörbe és azonnali hatályú elbocsátást. A fegyelmi hatóságok jogkörét gondosan elkülönítették: a Művelődési Minisztérium professzorok és docensek, míg az adott intézmény fegyelmi bizottsága tanársegédek, adjunktusok és hallgatók fegyelmi ügyeit vizsgálta.

A rektori utasítás a fegyelmi vizsgálatoknak és a javaslatok megtételének határidejét 1957. május 15-ben szabta meg. A dékánoknak június 20-ig kellett a végső döntést meghozniuk, s erről írásbeli jelentést tenniük.⁶⁸ Az ELTE-én karonként 20–30 oktató ellen indult fegyelmi eljárás, s ez jelentős része 1958 elejéig lezárult.

Az egyetemi fegyelmi bizottságok működéséről elmondható: nem törekedtek a rágalmak kiszűrésére, ezeket gyakran hitelt érdemlőnek fogadták el a tárgyalások során. Az egyetemeken ily módon végrehajtott megtorlások jórészt informális módon, maradandó levéltári nyom nélkül zajlottak, ezek hiánya miatt a korabeli események csak részlegesen rekonstruálhatók.

⁶⁶ ELTE Egyetemi Levéltár. I/h. Tanári fegyelmi ügyek 1953–1957.

⁶⁷ Weltner Andor (1910–1978) jogász, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1956–1957-ben a Jogi Kar dékánja.

⁶⁸ ELTE Egyetemi Levéltár. I/h. Rektori Hivatal Fegyelmi ügyek. 1953–1957

A tanárok elleni megtorlás

Az egyetemi fegyelmi eljárásokat nem a nyilvánosság előtt akarták lefolytatni. Szabó László azonban a *Népszabadság* 1957. június 12-i számában „Fegyelmezgetünk? Fegyelmezgetünk?” címmel megjelentetett egy írást, amelyben a forradalom résztvevőinek mielőbbi felelősségre vonását sürgette: „Hét hónappal az ellenforradalom leverése után joggal elvárható, hogy az ellenforradalom személyi megtestesítőit, egyetemisták százainak félvezetőit, becstelenségbe taszítóit a jogi karon is felelősségre vonják.” Az egyetem Forradalmi Tanácsát azzal vádolta meg, hogy: „18 kommunista oktatót és más, az egyetemi berkekben ismert személyt ítélték halálra. Itt is, akárcsak másutt, elkészült a kivégzendők listája.” A nagy port kavaró cikk eljutott Révész Lászlóhoz is Svájcba. Révész mint a Jogi Kar Forradalmi Bizottságának egykori elnöke „Hazudik!... hazudik...!” címmel felháborodott hangú válaszelevelet írt, amelyet Weltner Andor dékánhoz, a *Népszabadsághoz* és egy emigráns magyar lap szerkesztőségéhez juttatott el.⁶⁹ Levelében felfedi, hogy a Rákosi-korszakban a *Szabad Népben*, majd a *Népszabadságban* megjelent cikkei alapján általa csak „szervilis lelkű zsunalisztaként” aposztrofált Szabó László valójában milyen szerepet játszott a forradalomban, és pontról pontra megcáfolja az ellene intézett támadás vádpontjait. Levelének zárószavait is az egyetem épületéből általa kitiltott Szabóhoz intézi: „Befejezésül engedje meg, hogy megkérdezzem: hányadszor fordítja már a köpenyt, és hányszor akarja még?”

Az oktatók elleni fegyelmi eljárások három szakaszban zajlottak le: az első 1957. január–április között, a második májustól a félév végéig, az utolsó szakasz pedig 1958. elejétől 1959. végéig tartott. Az ELTE első fegyelmi eljárása az ellen az ókortörténész Borzsák István ellen indult, aki a forradalom idején az ELTE Egyetemi Forradalmi Bizottságában vezető szerepet töltött be, s a Bölcsészkar és a Jogi Kar között összekötő szerepet is játszott. Borzsák Istvánt 1957. június 15-i hatállyal elbocsátották az egyetemről. „MAGYAR ZOLTÁN” jelentése szerint a Jogi Karon Révész Lászlóval, Garamvölgyi Zoltánnal és Baráth Lajossal szemben is azonnali intézkedést akartak foganatosítani, de erre már nem volt lehetőségük.⁷⁰

Az ELTE Jogi Karán a forradalmi események más jellegűek voltak, mint a Bölcsészettudományi és a Természettudományi Karon, s ez meghatározta a megtorlás jellegét is.

⁶⁹ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 361. 362.

⁷⁰ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 295.

- Először is az ELTE Jogi Karán a forradalmi események egy *szűk, belső tanári körhöz* kötődtek, amelynek a magját a Magyar Jogtörténet Tanszék, személy szerint pedig Révész László egyetemi docens képezte.
- Másodsor a Jogi Kar oktatóinak és nappali tagozatos hallgatóinak a forradalomban betöltött szerepe csakis együtt, *egymás viszonylatában értelmezhető*, mivel tanárok-diákok egyaránt Révész László, és az általa vezetett jogi kari Forradalmi Bizottság körül tömörültek, így a karon történt valamennyi jelentős esemény az ő „összmun-kájuk”, vagy az ő közös elhatárolódásuk eredménye volt.
- Végül az ELTE Jogi Karán az oktatók felelősségre vonása, szemben a Bölcsészkar és a Természettudományi Kar fegyelmi eljárásaival, *hiányos megtorlásként* értelmezhető, mivel a forradalmi események irányítói: Révész László (Magyar Jogtörténet Tanszék), Garamvölgyi Zoltán és Baráth Lajos (Szovjet Jogi Tanszék), valamint Moess Károly aspiráns (Római Jog Tanszék) 1957. január végén együtt elhagyták az országot, Jugoszlávia irányában. S bár a jogászok körében is megtörténtek a felelősségre vonások, ezt csak a kisebb szerepet játszó oktatók körében tudták végrehajtani.

Szakmai karrierjüket tekintve a Jogi Kar oktatói 1957-től négy csoportba voltak sorolhatók:

Az első csoportba tartoztak azok a tanárok, akik a forradalom idején főszerepet játszottak a karon, ezért 1957 januárjában elhagyni kényszerültek az országot: Révész László, Garamvölgyi Zoltán, Baráth Lajos és Moess Károly. „MAGYAR ZOLTÁN” fedőnevű ügynök meglátása szerint Világhy Miklós rektor tudott Révészék disszidálási szándékáról, és „...lehetséges, hogy a segítségükre is volt a szökésükben. Mivel úgy utaztak el Pécsre, mint az egyetem kiküldött képviselői, a pécsi jogi karra, tapasztalatok kicserélése végett” – olvashatjuk a jelentésében. Ezt látszik alátámasztani az az állambiztonsági jelentés is, mely szerint: „Az ELTE rektora, Világhy professzor e hó 21-én közölte Kövesné elvtársnővel, az egyetem személyzeti vezetőjével, hogy az egyetem ellenforradalmárai, Révész László, Garamvölgyi Zoltán és Baráth Lajos elhagyták az egyetemet, és Jugoszlávia felé mentek. Távozásuk felett örömét fejezte ki.”⁷¹

A második csoportba a fegyelmi úton eltávolított oktatók sorolhatók, akiknek további sorsáról néhány fennmaradt ügynökjelentés is tudósít.

⁷¹ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 296.; V-150002/7. 78.

1957. szeptember 23-án egyetemi tanári tiszteből azonnali hatállyal felmentették Nizsalovszky Endre professzort, akit egyben akadémiai tisztségeitől is megfosztottak. Elbocsátották Földvári Bélánét, akit az egyetemen Révész jobbkezeként tartottak számon, s akivel Révész még Svájból is levelezett. Először politikai okokból fegyelmi eljárást indítottak ellene, minek következtében csökkentett óraszámban taníthatott csak tovább, majd 1958-ban racionalizálás címén eltávolították az egyetemről. Később közjegyző lett, és nem tért vissza a felsőoktatásba. Elbocsátották az egyetemről Nagy Lászlót, a Magyar Jogtörténet Tanszékről. Rövid időn belül eltávolították Nagy Istvánt, aki ezt követően könyvtáros lett, s komoly anyagi nehézségekkel küzdve vidéki otthonába vonult vissza. Egy állambiztonsági jelentésből tudható, hogy Révész László Svájból próbálta egyengetni Nagy István kivándorlását: indiai kapcsolatai révén az ő számára is egyetemi állást próbált keresni Indiában. Ez a terve azonban meghiúsult, és Nagy István nem sokkal később öngyilkosságot követett el.⁷²

A tanárok harmadik csoportját azok alkották, akik ellen a forradalomban való szerepvállalásukért indítottak ugyan fegyelmi eljárást, de nem távolították el őket az egyetemről. „MAGYAR ZOLTÁN” jelentése szerint „1957. február 14-én eljárás indult Asztalos Tihamér, Brósz Róbert és Szemenyei László ellen a kari Forradalmi Bizottságban való részvételük miatt. Ők valószínűleg azért nem disszidáltak Révészékkal, mert értesültek róla, hogy megszüntetik az ellenük indított eljárást. Szemenyei az NDK-ba szeretne utazni, de nem kap útlevelet, mert attól tarthatnak, hogy Nyugat-Berlinbe akar átszökni.”⁷³

A negyedik csoportba azon kevés számú oktatót sorolták, akik bár részt vettek a kari forradalmi eseményekben, ennek ellenére, fegyelmi eljárás nélkül az egyetemen maradhattak. Németh János és Prandler Árpád ilyen kivételezett helyzetű oktató volt. Prandler Árpád nem örvendett túl nagy népszerűségnek, a tanárok és a hallgatók körében sokan nem fogadták el őt. 1957. februárjában ő vette át a MEFESZ irányítását is, és a szervezet támogatásával elősegítette a kádárista fordulatot a Jogi Karon. Karátson Gábor életút interjújában így emlékezett rá: „A Prandler elég rútul viselkedett az ügyünkben... Én azt hiszem, hogy ő egy igazi áruló volt... (N)em tudok tényeket mondani, én csak azt figyeltem, hogy ő hogyan somolyog, és hogy ügyeskedik, és hogy játssza

⁷² ÁBTL 3.1.9. V-142893. 301.; 321.; 298.

⁷³ ÁBTL 3.1.9. V-142893. 296.

át magát a kádári oldalra '57-ben. És hát a haja szála sem görbült. Iszonyú gyanús volt”.⁷⁴

A Jogi Kar tanárai elleni megtorlás levezényléséből két kollégájuk különösen kivette a részét: Csukás István, aki személyesen járt el a fegyelmi ügyekben, és az a Névai László, akit a forradalom idején Révész László távolított el az egyetemről. Csukás a *Felsőoktatási Szemlé*ben tette közzé tapasztalatait: „A végrehajtás természetesen nem ment simán. Az ellenforradalom sarokba szorított erői törvényteleneségről kezdtek beszélni... Előre elkészített pörökként könyvelték el egyesek felelősségre vonását, amelyhez a fegyelmi bizottság csak a keretet adja meg. Személyi bosszút emlegettek. Mindezekkel a rémhírekkel akarták a jószándékú, de tájékozatlan tömegeket e rendelkezések ellen uszítani.”⁷⁵ Az Oktatási Minisztérium az elrettentés érdekében időnként beszámolókat közölt a megtorlásokról.

Világhy Miklós rektor ügyével az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. június 14-i ülésén külön foglalkozott. Szigeti József bejelentette, hogy kezdeményezni fogják a leváltását, mert „...bár a pártba belépett, áskálódik és pártellenes kijelentéseket tesz”.⁷⁶ Ezt követően Kállai Gyula művelődésügyi miniszter 1957. július 19-én írásbeli megrovásban részesítette Világhy Miklóst. Indoklása szerint helytelen megoldásokat javasolt az autonómiatörvény tervezetében, ami gátolta volna az egyetem állami ellenőrzését. Világhy Miklósnak szemére vetették, hogy 1956. október 31-én az Egyetemi Tanáccsal együtt lemondott, és az intézmény vezetését átengedte a Forradalmi Bizottságnak. Hibájául rótták még fel, hogy a szovjet jogi tárgyak oktatása körüli vitákat november 4-e után sem zárta le, amivel lehetőséget teremtett további politikai vilongásokra, valamint hogy 1957-ben nem tanúsított kellő erélyt a fegyelmi ügyek végrehajtatása során.⁷⁷ Utódaul Ortutay Gyulát⁷⁸ nevezték

⁷⁴ Interjú KARÁTSÓN Gáborral 1956-os Intézet OH. (Az interjút készítette: ROMVÁRI Zsuzsa) 41.

⁷⁵ *Felsőoktatási Szemle*, 1957/1–2. 4.

⁷⁶ *MSZMP Ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. IV. k. 1957. május 21.–1957. június 24. Szerk.: BARÁTH Magdolna–RIPP Zoltán Politikatörténeti Intézet, Budapest, 1994.

⁷⁷ ELTE Egyetemi Levéltár. I/h 2. doboz.

⁷⁸ Ortutay Gyula (Szabadka, 1910.–Budapest, 1978.) magyar néprajzkutató, politikus. Az 1930-as évektől a szövegfolklorisztikai egyéniségkutatással foglalkozó úgynevezett budapesti iskola vezéregyénisége, 1945 után a magyarországi néprajztudomány, és azon belül is a folklorisztika legmeghatározóbb alakja volt. 1946–1956, illetve 1958–1978 között ő töltötte be a Magyar Néprajzi Társaság elnöki tisztségét; akadémikus, 1967–1978 között az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának vezetője. Néprajzi folyóiratok (*Acta Ethnographica*, *Népi Kultúra* – *Népi Társadalom*) megteremtése és az ötkötetes *Magyar néprajzi lexikon* kiadása fűződik a nevéhez. Politikusként 1942-től a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártban tevé-

ki, aki azonban tudományos ambíciói miatt nem sokat foglalkozott az egyetemmel; ezért helyettese, Szamuely Tibor történész intézte az egyetem ügyeit.⁷⁹

A joghallgatók elleni megtorlás

Garamvölgyi Zoltán visszaemlékezése szerint: „A fővárosi fegyveres ellenállásban nagy számban vettek részt egyetemisták is. Az egyetemista nemzetőr egységek a főváros több pontján harcba bocsátkoztak az orosz csapatokkal. A budai hegyekben még november 8-án is harcoltak fegyveres egyetemisták. A harcok során sok egyetemistát fogtak el a szovjet csapatok, az ő sorsuk a deportálás lett. A jogi kar MEFESZ- szervezetehez december közepén egy névsort juttattak el debreceni diákok. A névsor egy vagonban készült, amely éppen útban volt deportáltakkal a Szovjetunió felé, s Debrecenben megállt, itt sikerült kidobni a listát.”⁸⁰ A Budapesti Műszaki Egyetem tanársegéde, Széll Sándor, aki egyben a Bartók Béla úti diákotthon egyik vezetője is volt, az ellene indított per során elmondta: „Révész László docens és Garamvölgyi Zoltán tanársegéd megbízásából gyűjtött névsorokat »deportált diákokról«, és az ellenforradalom eseményeiről dokumentumokat és fényképeket, melyeket Révésznek keresztül az indiai követségre akartak átadni.”⁸¹ November 4. után Révész összegyűjtette a felkutatandó egyetemisták névsorát, megjelölve eltűnésük idejét és módját, s küldöttség élén felkereste a szovjet megszálló csapatok főhadiszállásán Szidorenko alezredest, aki először tagadta a deportálások tényét, de a névsort látva elismerte, hogy valóban történtek ilyen jellegű intézkedések. „Ha a rend helyreállt, mindenki hazajön” – válaszolta akkor Révésznek.⁸²

A hallgatók esetében a minisztérium a megtorlással való példastatuálást átruházta az egyetemekre. Az egyetemisták felelősségre vonása időben később kezdődött, mint a tanároké, de mivel a tanítási ciklushoz kötődött hamarabb véget is ért. A hallgatói fegyelmik során a büntetés hat

kenykedett, 1945 után pedig a Baloldali Blokkhoz húzó kiscgazdaként tölthetett be több vezető művelődéspolitikai funkciót. 1947–1950 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1958-tól haláláig az Elnöki Tanács tagja. Hosszú éveken át részt vett a Hazafias Népfrent, valamint a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat vezetésében.

⁷⁹ BECK Tibor—*Germuska* Pál: i. m. 142.

⁸⁰ GARAMVÖLGYI Zoltán: A MEFESZ a forradalom második szakaszában. I. m. 104.

⁸¹ ÁBTL 1.11.9. III/I Monográfia. 14. k. 130.

⁸² GARAMVÖLGYI Zoltán: A MEFESZ a forradalom második szakaszában. I. m. 108.

fokozatát érvényesítették: megintés, megrovás, szigorú megrovás végső figyelmeztetéssel, eltiltás a felsőfokú tanulmányok folytatásától két illetve négy félévre, kizárás az egyetemről (főiskoláról), kizárás az ország valamennyi egyeteméről és főiskolájáról. Azt, hogy milyen elvek szerint járjanak el, a Rektori Tanács 1957. május 31-én tárgyalta, miután meghallgatta a karok dékánjainak beszámolóját. A Rektori Tanács kimondta, hogy tekintettel a vizsgaidőszakra, a fegyelmi ügyeknek legkésőbb június 15-ig elsőfokú határozattal kell lezárulniuk. „Az eljárás indításának nem feltétele a káros tevékenység továbbfolytatása, önmagában az ellenforradalom időszakában kifejtett magatartás is elég a hallgató elleni fegyelmi megindításához.”⁸³ Az Állam- és Jogtudományi Karon a vizsgálóbizottság elnöke Weltner Andor dékán, tagjai pedig Szabó Imre és Kádár Miklós egyetemi tanárok lettek. A Rektori Tanács felkérte a dékánt, hogy „a felelősségre vonásra kerülő hallgatók ügyében szíveskedjék saját hatáskörében vizsgálóbizottságot kijelölni, úgy azonban, hogy a kari MSZMP-, illetve KISZ-bizottságok közreműködése biztosítva legyen.”⁸⁴ A fegyelmi határozatokat első fokon a dékán fogalmazta meg, majd a rektor jóváhagyta. Fellebbezni a minisztériumhoz lehetett.

Tanulságos nyomon követni hogyan alakult az egyetemi vezetők hozzáállása a forradalomban részt vevő hallgatókhoz. A korai időszakban, főként Világhy Miklós érdeméért, még kiálltak a hallgatóikért, de a Szigeti József miniszterhelyettől érkező adminisztratív nyomásnak nem tudtak sokáig ellenállni. A Jogi Kar vezetői 1957 első felében még védtek a hallgatóikat; júliustól elkezdődtek a nappali tagozatosok elleni fegyelmi tárgyalások; ősztől pedig már a levelező hallgatók sem menekülhettek. A korai (védelmező) időszokról tanúskodik Weltner Andor dékán, február 8-án Szénási Géza Legfőbb Ügyészhez intézett levele, amelyben a II. éves Pálos Oszvaldról tájékozik, akit csendes, jóindulatú hallgatóként jellemezve kéri az ügy „sürgős kivizsgálását, már csak azért is, mert – mint írja – karunkon ez az egyetlen letartóztatás, ügyének gyors elintézése munkánkat megkönnyítené.” Pálos Oszvaldot 1957. február elsején vette őrizetbe a karhatalom. Pálos beismerte, hogy fegyveres szolgálatot teljesített a forradalom idején, és a Forradalmi Bizottság megbízásából többször is kísért tárgyalni papokat Mindszenty Józsefhez. Ezenkívül decemberben, Garamvölgyi Zoltán megbízásából, 2000 darab sokszorosításra alkalmas papírt vitt a kijelölt helyre, s jelszóval adott át.⁸⁵

⁸³ ELTE Egyetemi Levéltár. I/h Rektori Hivatal. Fegyelmi ügyek 1953–1957.

⁸⁴ ELTE Egyetemi Levéltár. I/h Rektori Hivatal. Fegyelmi ügyek 1953–1957

⁸⁵ ÁBTL 1.11.9. III/I Monográfia. 15. k. 57.

Az Egyetemi Levéltár fennmaradt jegyzőkönyvei szerint 1957. június 11-én a kar Fegyelmi Bizottsága már tizenegy hallgató fegyelmi ügyében hozott határozatot.⁸⁶ Öt II. éves jogász: Farkas Júlia, Vörös Sándor, Mandula Sándor, Udvaros Miklós és Lepies György esetében súlyosabb cselekmények hiányában megszüntette az eljárást, Görög János I. éves hallgatót megrovásban, három hallgatót pedig, Utassi Istvánt, Papp Endrét és Galgóczy Tamást szigorú megrovásban részesített. Közülük a II. éves Utassi István azért kapott megrovást, mert 1956. november 4-én az egyetem ebédlőjében részt vett egy vitában, s „a harc folytatására” buzdított. A II. éves Papp Endre a Forradalmi Bizottságban való részvételéért és 1956. december elején a MEFESZ vezetőségében való közreműködéséért részesült szigorú megrovásban. Mivel azonban a következő félévben hamis orvosi igazolással távol maradt a *Szovjetunió államrendszere* című kollégium előadásairól, 1958. március 17-én fegyelmi határozattal kizárták az egyetemről. Szamuely Tibor indoklása szerint egyrészt az előző évi megrovásáért, másrészt pedig mert „amint az a Fegyelmi Vizsgálóbizottság előtt tett vallomásából megállapítható, pozitív tartalmú gondolkodást mind a mai napig nem sikerült kialakítania.”⁸⁷ Galgóczy Tamás I. éves hallgató szigorú megrovást kapott azért, mert a Széna téren részt vett a barikádépítésben, és civileket megfegyveres csoportokat szállított Budára dömpferrel, majd november 4-én csatlakozott egy fegyveres csoporthoz.⁸⁸ Rubovszky András a kar Forradalmi Bizottságában játszott szerepéért négy félévre eltiltották az egyetemről; Korniss Péter II. éves hallgatót tüntetések szervezése és a MEFESZ-ben játszott szerepe miatt kizárták az ELTE-ről. A tizenegy joghallgató közül három esetében enyhíthő körülménynek tudták be Révész László hatását.

Ortutay Gyula rektor 1957. július 5-én azonban hat, ennél jóval súlyosabb fegyelmi határozatról tett jelentést Kállai Gyula miniszternek: az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Fegyelmi Bizottsága Forintos Györgyöt, Karátson Gábort, Töttössy Zsoltot, Ásványi Rezsőt, Vörös Tibort és Papp Ákost az ország összes egyeteméről és főiskolájáról kitiltotta.⁸⁹ Indoklásában elmondta, hogy Papp Ákos III. éves joghallgató 1956. október 31-én a kari nagygyűlésen az emigráns volt kisgazdapárti politikusok, Nagy Ferenc és Varga Béla visszahívását követelte, őket a

⁸⁶ ELTE Egyetemi Levéltár. 7./I (Állam- és Jogtudományi Kar) Fegyelmi ügyek 1957–1958.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ ELTE Egyetemi Levéltár I/h. Fegyelmi Bizottság 1957. június 11-i határozata.

⁸⁹ Uo. Rektori Hivatal. Fegyelmi ügyek 1955–1957.

népi demokratikus rendszer által üldözött férfiakként mutatta be, és november 4-e előtt jelentkezett a Révész László által szervezett kisgazdapártba. Papp Ákos az egyetem 1957. május 7-i szavalóversenyén elszavalta a népidemokrácia-ellenes tevékenységéért már letartóztatásban lévő Eörsi István *Rabságban* című versét. Kizárásának indoklása szerint „Forintos György már 1956. október 24-én fegyvert fogott, és a körúton a felvonuló szovjet tankokra lőtt egy fegyveres csoportban, itt megsebesült, félszemét elvesztette.” Emellett a MEFESZ vezetőségi tagjaként kapcsolatot tartott fenn a csepeli és az újpesti munkástanácsokkal, nekik több esetben élelmiszert is szállított. Karátson Gábor „...aktív résztvevője volt annak az ellenforradalmi szervezkedésnek, amelyet az Állam- és Jogtudományi Karon 1956. végén és 1957. elején Révész László és Garamvölgyi Zoltán vezetett”, s MEFESZ- vezetőségi tag is volt. Töttössy Zsoltot 1956. őszén tett hangoskodó és zavart keltő kijelentéseiért távolították el az egyetemről, valamint a csepeli Vas- és Fémművekben Révész László irányításával kifejtett ellenforradalmi tevékenységéért. Ásványi Rezső részt vett a Gyűjtőfogházban a foglyok kiszabadításában, és Révész László embereként a MEFESZ-ben tevékenykedett. „Vörös Tibor 1956. október 25-én az Astoria szálló előtt olyan szovjet tankról szónokolt a tömegnek, amelyet az ellenforradalmárok birtokukba kerítettek. Ennek a tömegnek volt röviddel ez után akkor szerepe a parlamenti eseményekben. Vörös Tibor még aznap az Atheneum nyomda előtt szónokolt a tömegnek arról, hogy az egyetemistáknak, ha elkezdték a forradalmat, folytatni kell, nem lehetnek árulók a »munkásosztállyal« szemben... Ezekben a napokban segédkezett a diáktotthon portáján olyan benzines palackok készítésében, amelyeket a felkelők szovjet páncélosok ellen szántak.” Vörös Tibor 1956. október 31-én részt vett azon a nagygyűlésen, ahol beválasztották a Forradalmi Bizottságba, és a Jogi karon lévő fegyveres őrség parancsnokhelyettesi teendőinek ellátásával bízták meg. Az ország összes egyeteméről való kizáráson túl Forintos Györgyöt és négy társát a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló tevékeny részvétel büntette, valamint egyéb bűncselekmények elkövetése miatt letöltendő börtönbüntetésre ítélték. A vádirat szerint „Forintos György és társai az egyetem Jogi Karán aktívan vettek részt az 1956. október 23-i tüntetésben... Forintos kivételével mindannyian tagjai voltak az ELTE Jogi Kar ellenforradalmi fegyveres nemzetőrségének. Ásványi Rezső és Töttössy Zsolt kivételével mindannyian tagjai voltak az ELTE Jogi Kar Forradalmi Bizottságának és a MEFESZ ideiglenes intézőbizottságának, ahol jobboldali, ellenforradalmi irányzatokat képviseltek. Ásványi Rezső és Vörös Tibor az ellenforradalom ideje alatt részt vettek az Országos Börtönben a po-

litikai elítéltek kiszabadításában.”⁹⁰ Közülük Forintos Györgyöt három év, Vörös Tibort és Karátson Gábort pedig egy év hat hónap letöltendő szabadságvesztésre ítélték. Komáromi Kornélia II. éves joghallgatót és két társát is letöltendő börtönbüntetésre ítélték. Komáromi a vádirat szerint 1956 októberében röplapokat másolt és terjesztett Nagy Imre hatalomra kerülése érdekében. Vácra hazatérve joghallgató társaival, Berki Idával és Jekkel Klárával együtt a szovjetek kivonulását követelő röplapokat terjesztettek a városban. Komáromi a jogi egyetemen elhelyezett KISZ plakátokat is letépte, mert mint vallotta: „Nagy Imre politikájának híve vagyok, és mivel a KISZ Kádár kormánypolitikáját igyekezett elősegíteni, akadályozni kívántam a munkáját.”⁹¹ 1957 őszén, amikor közelgett október 23., Jekkel Klárával és Berki Idával megbeszélték, hogy a Kerepesi temetőben felvirágozzák „a forradalom alatt elesett hősök sírjait” és a Petőfi-szobrot, s ez alkalomra is röpcédulát gyártottak. Tervüket csak a szigorított ellenőrzés miatt nem tudták végrehajtani. Komáromi Kornélia 1958. április 26-án két év és hat hónap börtönbüntetést kapott, amelyet 1959-ben a Legfelsőbb Bíróság hat év börtönbüntetésre változtatott. Feltételelesen 1963. február 14-én szabadult. Berki Idára egy év és hat hónap, Jekkel Klárára egy év és négy hónap letöltendő börtönbüntetést szabtak ki.⁹²

Weltner Andor dékán, 1957. július 18-án kelt levelében jelentést tett a rektornak, miszerint a Forintos György, Töttössy Zsolt, Karátson Gábor, Polt Márk és Baranyi Lajos joghallgatók ellen indított eljáráson kívül „tudomására jutott, hogy Eke Károly III. éves, Liszkay Tamás III. éves és Gyenes Tibor III. éves joghallgatókat is a BM illetékes szervei őrizetbe vették. A három utóbbi hallgató ellen a karon nem indult fegyelmi eljárás, mert őket terhelő adatokról tudomásunk nem volt. Ezért egyidejűleg felkérem a BM-et, hogy a vizsgálat lezárása után a vizsgálat anyagát bocsássa az egyetem rendelkezésére, a szükséges intézkedések folyamatba tétele végett.”⁹³

A nappali hallgatók fegyelmi ügyeinek lezárását követően, összefoglalóan felszólítására a levelező hallgatók ellen indítottak munkahelyi vizsgálatokat. Ennek előzményeként Szigeti József miniszterhelyettes 1957 őszén „Szigorúan titkos” minősítésű átiratban szólította fel a Könyvüipari Minisztérium, a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium, a

⁹⁰ ÁBTL 1.11.9. III/I Monográfiák. 22. k. 76.

⁹¹ ÁBTL 3.1.9. V-143667. Vádirat Komáromi Kornélia és társai ellen. 487–488.

⁹² Uo. 500–501.

⁹³ ELTE Egyetemi Levéltár. 7/I. (Állam- és Jogtudományi Kar) Fegyelmi ügyek 1957–1958.

Művelődési Minisztérium és a Munkaügyi Minisztérium illetékes vezetőit: „közöljék a saját területükről azon felsőoktatásban részt vevő dolgozók neveit, akiket a vállalat vezetősége az ellenforradalom időszaka alatt tanúsított magatartásuk miatt továbbtanulásra nem javasol.”⁹⁴ A levelező hallgatók ellen indított egyetemi fegyelmi eljárás lefolytatására Szamuely Tibor oktatási rektorhelyettes Kádár Miklóst, az új dékánt kérte fel.

Az Egyetemi Levéltárban fellelhető jegyzőkönyvek alapján a jogi egyetem hat levelező hallgatójának – Antoni Ilona II. éves, Szigetvári Elemér III. éves, Fülöp András III. éves, Németh László III. éves, Farkas Ferenc II. éves és Várkonyi József IV. éves a forradalom alatti tevékenységéről szerzett ily módon tudomást. Valamennyien azért kerültek az egyetem látókörébe, mert lázítottak a munkahelyükön, felléptek a kommunista vezetők ellen, röplapot terjesztettek, vagy részt vettek a helyi munkástanácsban. Közülük Farkas Ferencet – Weltner Andor kifejezett kérésére – kizárták az egyetemről. Szigetvári Elemér és Fülöp András maga lépett ki a munkahelyéről, mielőtt Szigeti József levelének hatására eltávolítottak volna őket. Antoni Ilonát alacsonyabb munkakörbe helyezték át.⁹⁵

Miután az ELTE-én a fegyelmi eljárások 1958 elejére jogerősen lezárultak, Szamuely Tibor rektorhelyettes körlevélben rendelkezett a fegyelmi ügyek nyilvánosságra hozataláról. Ennek keretében az oktatók fegyelmi ügyeiről a dékánok számoltak be kari tanácsi ülésen, míg a hallgatókat érintő fegyelmiokról közölt ismertetéseket faliújságokon tették közzé.⁹⁶

⁹⁴ ELTE Egyetemi Levéltár. I/h. Rektori Hivatal. Fegyelmi ügyek 1955–1957.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ ELTE Egyetemi Levéltár. I/i 7. doboz.